

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını

Tarih İncelemeleri
Dergisi
VII

EGE ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
BORNOVA-İZMİR
1992

Bütün dönemlerde zaruri tüketim maddesi olan hububat fiyatlarının incelenmesi, genel fiyat tarihinin esasını oluşturması bakımından özel bir önemi haizdir. Bu tebliğimizde Bursa'da başta buğday olmak üzere arpa, mısır, burçak, yulaf, nohut ve mercimek fiyatları ele alınacaktır. Tespit edilen hububat fiyatları, altın fiyatları ve işçi ücretleriyle mukayese edilecektir.

Burada önemli bir husus, dönemin parasının -araştırmalarımız içinde tekrar olmakla beraber- tespitidir. Bu amaçla aşağıdaki tablo ve grafiklerde esas para birimi olan *Kuruş*, *Para* ve *Akçe* ile örnek olarak ele aldığımız *İstanbul Zer-i Mahbup* altınının vezin ve değerleri verilmiştir.

Görülüyor ki, devletin eskiden beri bilinen esas para birimi olan *Akçe*, 18. yüzyılın sonlarında artık kullanılamaz bir hale gelmiş ve 0,102 grama düşmüştür. Aslında daha 1688 yılında *Akçe* esası terkedilerek *Kuruş-Para* esasına geçilmiştir, ama akçe de bunun yanında uzun yıllar varlığını korumuştur. Bu dönemde de akçe kullanılmakla beraber, fiili olarak 19. yüzyılın başlarında tedavülden kalkmıştır. Bu dönemin para birimi *Kuruş-Para*'dır.

1773'te 51 ayarında *Kuruşun* vezni 18,738 gramdı. 1808'de ayarı 46'ya düşürülüp, aynı zamanda vezni de 12,930 gr. oldu(1). 1828-1833 yılları arasında da *Kuruşların* ayarı 22-17'ye kadar düşürüldü. Mali bunalımın etkisiyle 1828'de *Kuruşun* ayarı binde 220-225'e düşürüldü. 5, 2, 5, ve 1 *Kuruş* ile *kuruşun* aksanı olan 10 ve 20 paralıktan ibaret olan bu paraların piyasaya sürülmesiyle geçici bir ferahlık meydana geldi. Bunun üzerine hükümet 1831'de bu paraların ayarlarını binde 170-175'e kadar düşürdü. 1840'ta ise ayarları 83'e

1) Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar, 1785-1860*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1985, s. 7

yükseltilmekle beraber vezinleri 1,202 gr. oldu. Buna göre kuruşun değer kaybı % 93,58'dir. Buna karşılık altın fiyatlarında da önemli artışlar meydana gelmiştir. Örnek olarak ele aldığımız *İstanbul Zer-i Mahbubu*, 1775'te 950 ayarında ve 2,652 gr. vezninde olup 3 kuruş değerindeydi. 1810'da ayarı 748'e düşürüldüğü gibi vezni de 2,448 grama düşürülmüş, buna karşılık fiyatı 6,5 kuruş olmuştur. 1843'te ise gene 748 ayarında ve 2,448 gr. veznindeki *İstanbul Zer-i Mahbubu* 37,6 kuruşa yükselmiş olup, dönem içindeki artış oranı % 1153,33'tür(2).

Aşağıdaki tablo ve grafiklerde *Kuruş, Para ve Akçenin* ayar, vezin ve kıymet seyirleri, mukayeseyi kolaylaştırmak amacı ile topluca verilmiştir (Bkz. Tablo I, II, III, IV ve Grafik I, II, III).

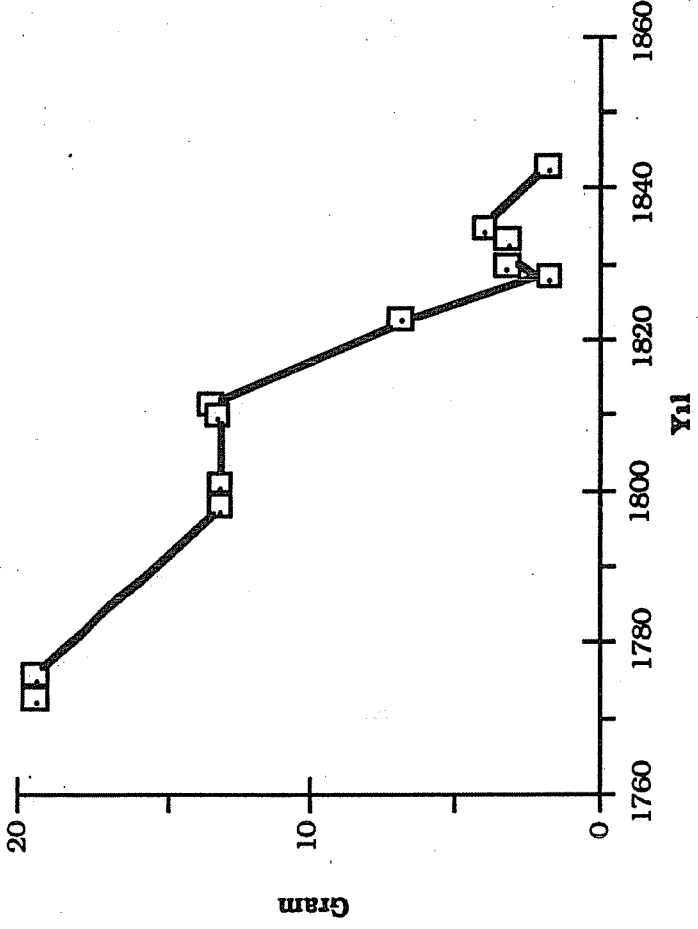
Tablo I⁽³⁾ - Kuruşun Ayar ve Vezin Seyri

Yıl	Ayar %	Vezni (Gr.)
1773	51	18,738
1775	51	18,738
1789	51	12,828
1800	51	12,828
1807	51	12,681
1808	46	12,930
1821	46	6,414
1827	46	1,428
1828	22	2,550
1829	22	2,550
1830	22	2,550
1831	17	3,213
1840	83	1,202

2) M. Öztürk, *a.g.Tez*, s. 197

3) M. Öztürk, *a.g.Tez*, s. 142, 206

GRAFİK 1
Kuruşun Vezin Seyri

Tablo II(4) - Parının Vezin Seyri

<u>Yil</u>	<u>Ayan</u> <u>%</u>	<u>Vezni</u> <u>(Gr.)</u>
1773	51	0,510
1775	51	0,510
1789	51	0,306
1794	51	0,306
1800	51	0,306
1808	46	0,255
1810	46	0,255
1820	46	0,255
1828	22	0,255
1831	17	0,255
1832	17	0,204
1840	83	0,153

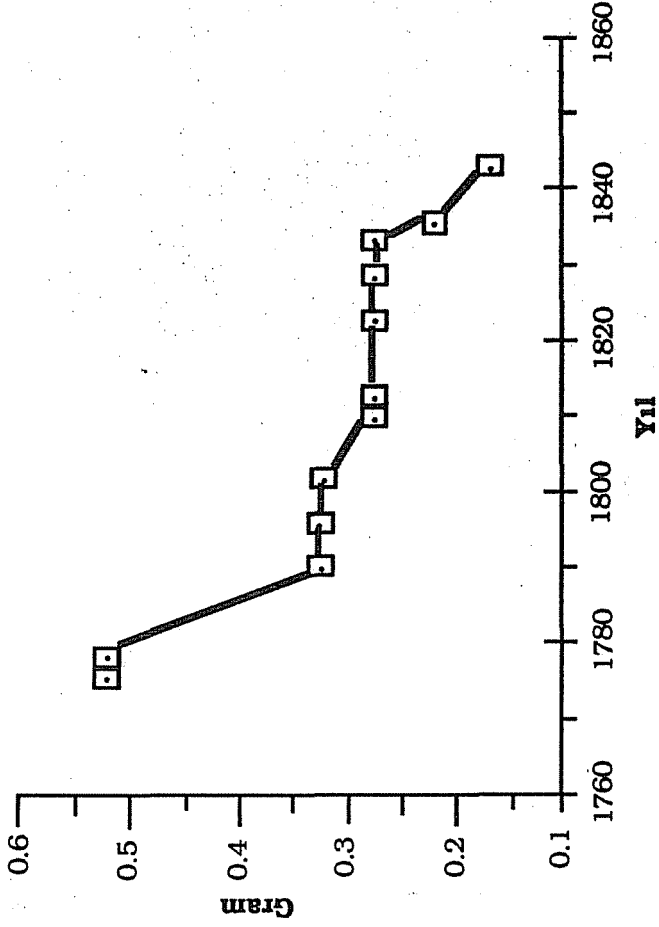
Tablo III(5) - Akçenin Ayar ve Vezin Seyri

<u>Yil</u>	<u>Ayarı</u> <u>%</u>	<u>Vezni</u> <u>(Gr.)</u>
1703	68	0,204
1758	60	2,204
1773	46	0,153
1789	46	0,102
1819	46	0,102

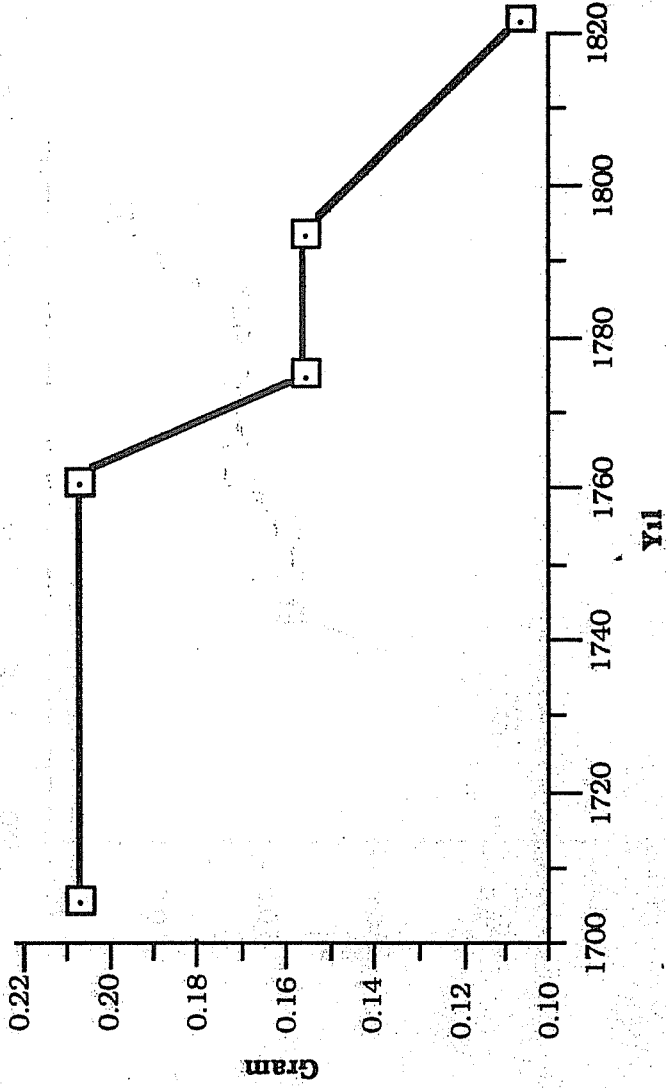
4) M. Öztürk, *a.g.Tez*, s. 142, 206

5) *Borsa Rehberi*, İstanbul, 1928, s. 387, M. Öztürk, *a.g.Tez*, s. 7,8.

GRAFİK 11
Paranın Veznln Seyri

GRAFİK III
Akçenin Vezin Seyri

Tablo IV (6) - İstanbul Zer-i Mahbubunun Ayar Vezin ve Fiyat Seyri

<u>Yıl</u>	<u>Ayarı (Binde)</u>	<u>Vezni (Gr.)</u>	<u>Fiyatı (Krş.)</u>
1775	906	2,652	3
1788	906	2,652	3,5
1794	748	2,295	5
1796	748	2,295	5
1800	748	2,295	5
1805	748	2,295	5,5
1808	748	2,448	6,5
1810	748	2,448	6,5
1811	748	2,448	7,5
1812	748	2,448	7,5
1814	748	2,448	8
1818	748	2,448	8
1820	748	2,448	8
1825	748	2,448	8
1826	748	2,448	15,5
1830	748	2,448	15,5
1833	748	2,448	24,8
1834	748	2,448	33
1843	748	2,448	37,6

6) M. Öztürk, a.g.Tez, s. 197; Borsa Rehberi, s. 388

A. Hububat Fiyatları

Klasik tarım usullerinin cari olduğu bu dönemde, hububat fiyatlarını belirleyen en önemli unsur tabii şartlardı. Kuraklık, sel veya çekirge gibi tabii afetler ile salgın hastalıklar, hububat fiyatlarını etkiledikleri gibi diğer fiyatları da etkilerdi. Buna, seferlerde ordunun ihtiyacı veya başkentin ihtiyacı için alınan ve binlerce tonla ifade edilebilen *mîrî mübayaaları* da eklemek gerekir. Nihayet dönemin para değeri de fiyatları belirleyen önemli bir unsurdur ki, tebliğimizde bütün bunların müşahhas örnekleri verilecektir.

Fiyat tarihimizde genel olarak iki türlü fiyat görülmektedir: Bunlar *mîrî mübaya* ve *serbest piyasa fiyatları* dır(7). Mîrî mübaya fiyatları, devletin resmî fiyatları olup, daha ziyade sikke, hububat ve canlı hayvan fiyatlarında görülür. Bunların resmî fiyatlarının dışında bir de serbest piyasa fiyatları vardır. Devlet, sikke ve canlı hayvan fiyatlarında, piyasa fiyatlarının gerisinde kalmamağa özen göstermişse de, nedense hububat fiyatlarında bu özeni göstermemiştir. Bu yüzden hububat fiyatlarında mîrî mübaya ile serbest piyasa fiyatları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Onun için hububat fiyatlarını, piyasa yani tereke fiyatlarından takip etmeyi daha uygun bulduk.

Meselâ, 1798 Ağustosunda Bursa ve havalisinden kilesi(+)
nakliyesi ve çuval dahil olmak üzere 6'şar akçeden 25.000 kile (640 ton)
un alınması istenmiştir(8). 6 akçe 2 para yani 0,05 kuruşa eşittir.
Üstelik bu fiyata nakliye ve çuval da dahildir. Oysa 1797 yılında
buğdayın ortalama fiyatı 168 akçe, yani 56 para (1,4 krş.) dir.

7) Osmanlı döneminde cari olan fiyatların ve bunların tahlili hakkında bizim "Osmanlı dönemi fiyat politikası ve fiyatların tahlili" konulu araştırmamız olup, *Belleterin'* in önümüzdeki sayılarında yayınlanacaktır.

(+) Bursa'da İstanbul kilesi (20 okka = 25,6 Kg.) kullanılmaktadır.

8) "... yirmibeşbin keyl dakikin fiyat-ı mîrîyye-i kadîme beher keyli ma'a çuval ve nakliye altışar akçeden,..." Bursa Arkeoloji Müzesi *Bursa Şer.Sic.* No: B/260, s. 3

Gene 1827 Mayısında Bursa ve havalisinden, İstanbul kilesi ile olmak üzere 3.700 kile (94,7 ton) buğday ve aynı miktarda arpa mübayaa olunmuştur. Buğdayın kilesi 60, arpanın da 30 akçeden alınmıştır(9). Oysa 1828 yılının buğday fiyatı ortalaması 11,2, arpanın da 4,1 kuruştur (Bkz. Tablo V). 60 akçe 0,5 kuruş ettiğine göre, mirî mübayaa fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki büyük fark ortadadır.

Hububat fiyatları, mevsimlere göre de değişiklik göstermektedir. Hububat fiyatlarının, yıl içinde en yüksek olduğu dönem, Mart-Haziran dönemidir. Zira bu dönem, stokların bittiği ve yeni mahsul döneminin henüz gelmediği dönemdir. Ancak her yıla ve aya ait rakamları tespit etmek son derecede güçtür, hatta imkânsızdır. Fakat eldeki mevcut rakamlardan bile bu sonuca varmak mümkündür.

Meselâ, 1789 Martında buğdayın kilesi 1,2 kuruş iken (10), Temmuz ayında 2 kuruş olmuştur(11). 1790 ocağında ise buğdayın kilesi 1,3 kuruşa düşmüştür(12). Şubat 1824'te buğday ortalama olarak 3,5, arpa 2, burçak 3,25 kuruş iken (13), aynı yılın Eylülünde buğday 2,75, arpa 1 ve burçak da 3 kuruşa düşmüştür(14).

Bursa'da hububat fiyatlarının genel seyrine gelince, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir. Böylece bütün fiyatları tek tabloda vermekle, hem fiyatlar gözler önüne serilmiş ve mukayese imkânı sağlanmış ve hem de rakam ve tarihlerin sıkıcılığundan kurtulunmuş olmaktadır. (Bkz. Tablo V, Grafik IV, IV/a)

9) Bursa Şer. Sic. No: B/312, s. 25

10) Bursa Şer. Sic. No: B/230, s. 3

11) Bursa Şer. Sic. No: B/230, s. 4

12) Bursa Şer. Sic. No: B/230, s. 5

13) Bursa Şer. Sic. No: B/311, s. 16

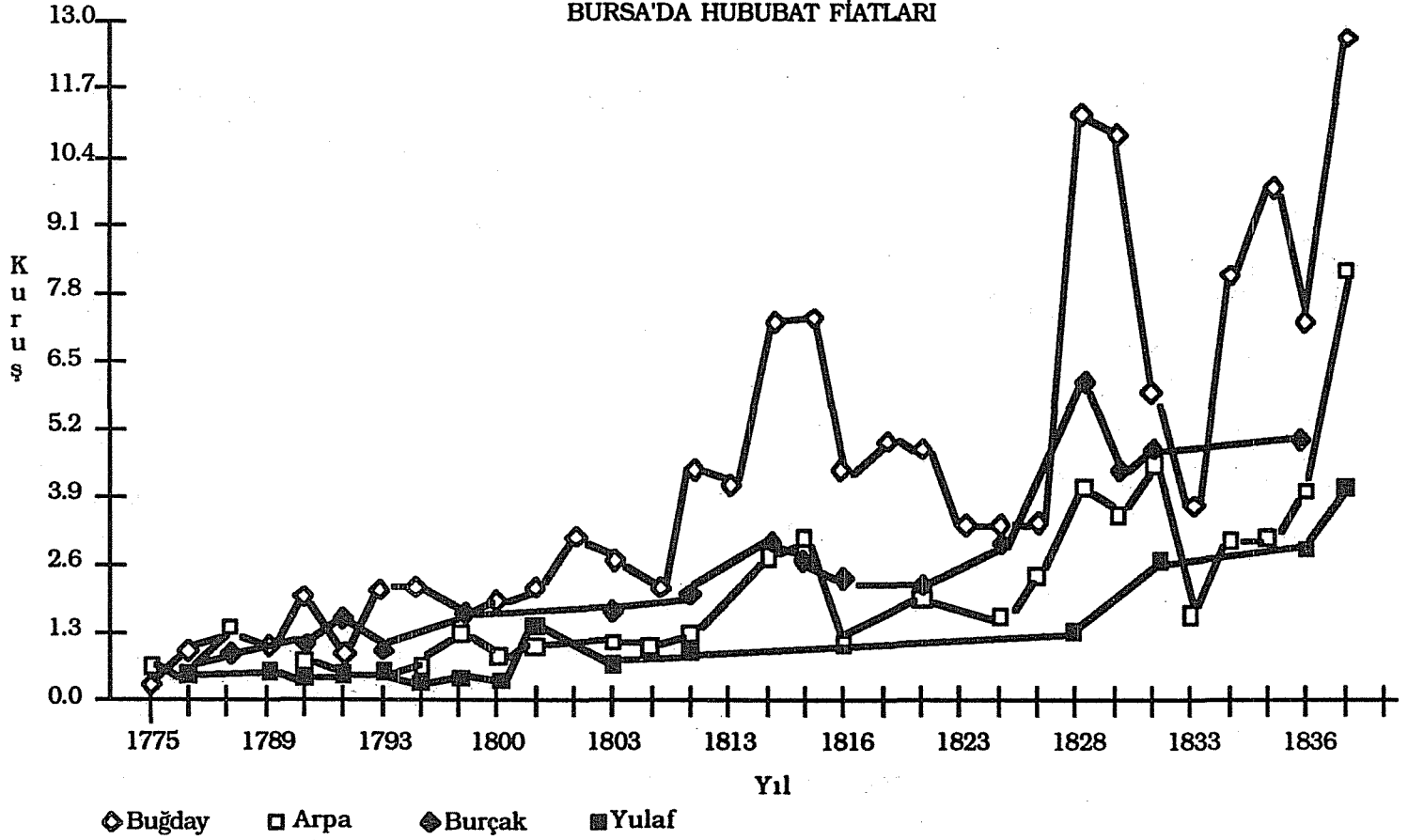
14) Bursa Şer. Sic. No: B/311, s. 39

Tablo V ⁽¹⁵⁾ - Bursa'da Hububat Fiyatları (Yıllık Ortalama, Kile/Krş.)

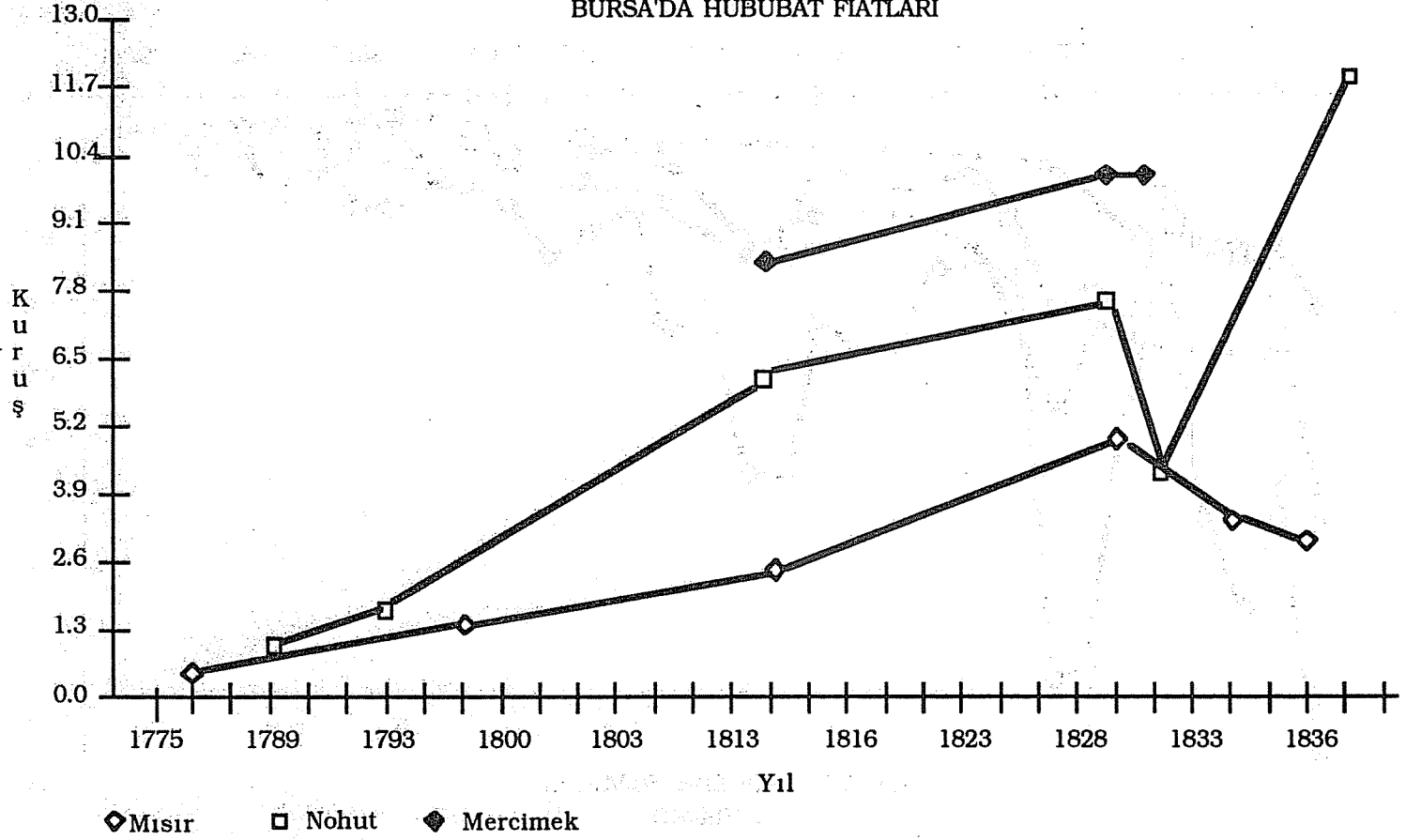
Yıl	Buğday	Arpa	Burcak	Yulaf	Mısır	Nohut	Mercimek
1775	0,10	0,4					
1785	0,9	0,4	0,5	0,3	0,5		
1788	1,4	1,3		0,9			
1789	1,3	1	0,5			1	
1790	1,7	0,7	1	0,4			
1792	1	0,5	1,5	0,5		1,5	
1793	2	0,5	0,8	0,5			
1794	2	0,5		0,3			
1797	1,4	1,2	1,6	0,5	1,5		
1800	1,5	0,6		0,3			
1801	2,1	0,9		1,3			
1802	3						
1803	2,5	1,1	1,5	0,8			
1809	2	1					
1812	4,5	1,4	2,2	1			
1813	4						
1814	7,4	2,7	2,8		2,5	6	8
1815	7,5	3	2,5				
1816	4	1	2,2				
1817	5						
1818	4,8	1,9	2				
1823	3						
1824	3	1,5	2,8				
1825	3	2,4					
1828	11,2	4,1	6	1,2			
1829	10,8	3,5	4,2		5	7,5	10
1832	5,8	4,3	4,6	2,5		4,5	10
1833	3,7	1,5					
1834	8,1	3			3,5		
1835	10	3					
1836	7	3,9	5	3	3		
1840	12,0	8					

15) Bu tablo Bursa Şer. Sicillertnin B/117, s. 67, B/ 226, s. 23, B/229, s.10,B/230, s.3,4,13,19, B/232, s. 41,42, B/237, s. 1,35, B/238, s. 9,69,B/241, s. 66,B/244, s. 2,7,33,34,40, B/253, s. 49, B/258, s. 39,83, B/207, s.10,16, B/270, s.14, B/276,

GRAFİK IV
BURSA'DA HUBUBAT FİATLARI

GRAFİK IV/a
BURSA'DA HUBUBAT FİYATLARI

Tablo genel bir değerlendirmeye tabi tutulursa, Őu hususları tespit etmek m¼mk¼nd¼r. Daha çok buğday, arpa, mısır, burçak ve yulaf fiyatları bulunmaktadır. Nohut ve mercimek fiyatlarına daha az rastlanmaktadır.

Fiyatların genel olarak d¼zenli bir artış g¼sterdięi g¼zlenmektedir. S¼z konusu d¼nemde kıtlık veya ekirge salgını gibi bir tabii afetin izlerine rastlanmamaktadır. Fiyatlardaki dalgalanmalar, mahalli üretim ve arz-talep ile ilgilidir. Yukarıda da değinildiği gibi, bazan binlerce tona varan miktarlarda hububat alınması, sun'ı bir darlık yaratmış olabilir. Mesalâ, 1789'da buğdayın yıllık ortalama fiyatı 1,3 kuruş iken, 1790'da 1,7 kuruşa yükselmiştir. Aynı tarihte Bursa ve havalisinden 25.000 kile un (640 ton) ve 15.000 kantar (846,12 ton) (16) peksimet alınmıştır(17). Bu derecede yapılan m¼bayaaların piyasayı etkileyeceği tabiidir. Nitekim ertesı yıllarda fiyatlar d¼şmüş ve 1792'de buğdayın kilesi 1 kuruş olmuştur.

¼zerinde durulması gereken bir husus da 1828-1829 yıllarındaki anormal fiyat artışlarıdır. 1825'te buğday 3, arpa 2,4 kuruş iken, 1828'de buğday 11,2, arpa 4,1, burçak 6 ve mısır da 1,2 kuruş olmuştur. 1829'da buğday 10,8, arpa 3,5, burçak 4,2, nohut 7,5 kuruş ve mercimek de 10 kuruş olmuştur. 1832'de ise b¼t¼n fiyatlarda d¼şüş g¼zlenmektedir. Bu tarihte buğday 5,8, arpa 4,3, burçak 4,6, mısır 2,5, nohut 4,5 ve mercimek de gene 10 kuruş olmuştur. Bu tarihlerde kıtlık

s.16,38,55,B/281, s.29,30, B/290, s.10,31,44,51,53,64,76,77,81,82, B/292, s.64, B/293, s.64, 84, B/298, s.65, 91,205, B/299,s.3,84, B/302, s.74,B/319, s.12, B/336, s.8,10,40,56, B/350, s.68,74, B/304, s.55,60,73,78, B/307, s.31,32, B/309, s.76, B/311, s.16,39, B/312, s.25, B/313, s.20,B/315, s.40,66,B/316, s.40,66,B/316, s.104'teki muhtelif tereke defterlerine g¼re hazırlanmıştır.

16) Bursa'da 1 kantar 44 kıyye (56,408 Kg.) dir. Halil Sahillioęlu, "Bursa Kadı Sicillerinde i ve dıŐ ödeme aracı olarak kitab¼'l-kadı ve s¼fteceler", T¼rkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, 1975, s. 129

17) "Bursa havalisindeki ondokuz kazadan yirmibeşbin keyl dakık ve onbin kantar peksimet m¼bayaa ve Mudanya iskelesine nakl... fiyat-ı sâbıkı ¼zere dakikin beher keylini ikiy¼z akçeden ve ikibuçuk keylden bir kantar olarak beŐbin kantar peksimet..." (11 C.Evvel 1204-27 Ocak 1790), Bursa Şer.Sic.No: B/254,s. 143

veya çekirge salgını gibi tabii afetlerin izlerine rastlanmamaktadır. O halde bu artışın sebebi doğrudan para ile ilgilidir. Yukarıda da değinildiği gibi, 1828'de Kuruşun ayarı binde 200-255'e kadar düşürüldü. 1832'de ise bu oran binde 170-175 oldu. Öyleyse bu yıllardaki fiyat artışlarını, paranın büyük ölçüde değer kaybetmesinde aramak daha doğru olacaktır.

Bursa tereke defterlerini incelerken, önemli bir husus dikkatimizi çekti. O da tereke defterlerinde binlerce kile ifade edilen hububatın bulunmasıydı. Şimdiye kadar Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ait tereke defterlerini incelememize rağmen, hiçbir yerde bu derecede zengin terekelere rastlayamadık. Diğer şehirlerde 50-100, nihayet 200 ve 500 kile hububat veren terekeler nadir iken, Bursa'da bu miktar sıradan insanların terekelerinde çıkmaktadır. Bu husus sadece hububatta değil, öteki mallarda da aynıdır. Meselâ, 1798 tarihli bir terekede (18) 1903 kile (48,7 ton) hububat çıkmıştır. Ayrıca 509,25 zira ve 1855,5 top muhtelif cins, kalite ve menşe'de kumaş türünden emtia bulunmaktadır. 1797 tarihli bir terekede de 2448,5 kile (62,6 ton) hububat hesaplanmıştır(19). 1832 tarihli başka bir terekede ise 3025,5 kile (77,4 ton) hububat çıkmıştır(20).

Elbette bu durum Bursa'nın iktisadi canlılığının önemli bir delilidir. Demek ki, Bursa sadece bir sanayi ve ticaret merkezi değil, aynı zamanda münbit toprakları ve uygun iklimiyle önemli bir tarım merkezidir. Bursa bu özelliğini bugün dahi korumaktadır. Onun içindir ki, Bursa'da hububat fiyatları, öteki Anadolu şehirlerine göre nispeten daha düşük seviyede seyretmiştir. Bu hususta birkaç örnek verilirse, durum daha iyi bir şekilde anlaşılabilir olacaktır. (Bkz. Tablo VI, Bursa'da Buğday Fiyatlarının Bazı Anadolu Şehirleriyle Mukayesesi).

18) *Bursa Şer.Sic.* No: B/232, s. 41,42

19) *Bursa Şer.Sic.* No: B/244, s. 33,34

20) *Bursa Şer.Sic.* No: B/307, s. 31, 32

Tablo VI- Bursa'da Buğday Fiyatlarının Bazı Anadolu Şehirleriyle Mukayesesi (İstanbul Kilesi/Krş.)

Yıl	Bursa	Ankara ²¹	Kayseri ²²	Sivas ²³	Harpuf ²⁴	D.Bakır ²⁵	G.Antep ^{25/a}	Antakya ²⁶
1785	0,9			4				
1786		1,8						
1788	1,4			4				
1789	1,3	4						
1790	1,7					0,5 ⁽⁺⁾		
1794	2	5					1,5	
1800	1,5	3				0,8 ⁽⁺⁺⁾		
1801	2,1	3						
1802	3		2	4			1,5	
1803	2,5	3						
1804				10				
1805		3		10			3,2	
1812	4,5							10
1815	7,5	10						3,3
1816	4							4
1818	4,8	5						2,2
1820		5					10 ⁽⁺⁺⁺⁾	
1821			5	22				
1823	3	6				3,2		
1824	3					3,4		
1825	3	30 ⁽⁺⁺⁺⁺⁾					4,5	
1826				40	5			
1827			3			13,3		
1829	10,8	20				5,3	4,5	
1830			3,7					
1831				15		4,8	10,8	
1834	8,1				11,1			
1835	10				18,5			
1836	7						10,8	13,3
1840	12,9					13,4		

(+) Veba (Cev.Mal. 715)

(++) Veba (Cev.İktisat, 2215)

(+++) Kıtık (Gaziantep Şer.Sic. No: 140, s. 207, 285)

(++++) Kıtık (M. Öztürk, a.g.Tez, s. 54)

21) M. Öztürk, a.g.Tez, s. 209

22) M. Öztürk, a.g.Tez, s. 55, 115

23) M. Öztürk, a.g. Tez, s. 210

24) M. Öztürk, "XIX, yüzyılda Harput'ta fiyatlar", Belleten, LIII/207-208, Ankara, 1989, s. 803

Tablodan anlaşılacağı üzere, Bursa'da hububat fiyatları diğer Anadolu şehirlerine oranla daha düşük seviyede seyretmiştir. 1785'te Bursa'da 0,9 kuruş olan buğday, Sivas'ta 4 kuruştur. 1794'te Bursa'da buğdayın kilesi 2 kuruş iken, Ankara'da 5 kuruştur. Özellikle Ankara ve Sivas'ta fiyatlar Bursa'ya göre çok yüksektir. Dönem başında Diyarbakır ve Gaziantep'te fiyatlar Bursa'ya oranla daha düşük seviyede seyrederken, 1820'den itibaren bu durum tersine dönmüştür. 1825'te Bursa'da 3 kuruş olan buğday, Ankara'da 30 kuruş (kıtık dolayısıyla), Gaziantep'te 4,5 kuruştur. 1836'da Bursa'da 7 kuruş iken, Diyarbakır'da 10,8 kuruştur. 1840'ta ise Bursa'da 12,9 kuruş olan buğday, Diyarbakır'da 13,4 kuruştur. 1834'te Bursa'da buğday 8,1 kuruş iken, Harput'ta 11,1 kuruştur. 1835'te Bursa'da 10 kuruşa yükselen buğday, Harput'ta 18,5 kuruşa yükselmiştir.

Bu husus, bölgesel farklılıklar ve buna bağlı olarak üretim ile ilgili olan bir husustur. Orta ve Güney-Doğu Anadolu bölgeleri, Bursa'ya göre daha sert ve kurak geçen bir iklim kuşağındadır.

Bütün bunlara rağmen, Anadolu genelinde -bazı sapmaları normal karşılamak gerekir- bir *fiyat birliğinden* söz etmek mümkündür. Diğer önemli bir husus da, sadece Bursa'da değil, bütün Anadolu'da ve bütün fiyatlarda özellikle 1828-1830'lardan sonra fiyatların daha yüksek seviyede seyrettiğidir. 1775-1828 döneminde Bursa'da buğday fiyatları 0,9-7,7 kuruş, Ankara'da 1,8-6, Sivas'ta 4-22, Gaziantep'te 1, 5-4, 5, Diyarbakır'da 0, 5-3, 4 kuruş arasında seyrederken, sözkonusu dönemden sonra buğday fiyatları Bursa'da 7-12, 9, Ankara'da 20-30, Sivas'ta 15-53, Gaziantep'te 4, 5-10, 8, Diyarbakır'da 4,8-13, 4 kuruş arasında seyretmiştir. 1775-1828 döneminin en yüksek seviyesi, 1828-1840 döneminin en düşük seviyesi haline gelmiştir. Sadece hububat fiyatlarında değil, bütün fiyatlarda durum aynıdır.

25) 25/a M. Öztürk, "XIX. yüzyılın ilk yarısında Güney-doğu Anadolu'da fiyatlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi'ne* sunulmuş bildirisi, İstanbul, 20-25 Ağustos 1989, İstanbul, 1989, s. 7

26) M.Öztürk, "XIX. yüzyılın ilk yarısında Antakya'da fiyatlar" *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, 3/2, Elazığ, 1989, s. 254.

Bunun sebebi, özellikle 1826'dan sonra devletin geniş ıslahat programlarını uygulamaya koymasındır. Bilindiği gibi, ıslahat programları, bu döneme kadar bir bekleme dönemi geçirmiş ve tam anlamıyla uygulama alanına konmamıştır. Bu tarihten itibaren geniş boyutlu ıslahat programları uygulanmıştır. Bu da tabii olarak büyük bir malî yük getirmiştir. Onun için sıkça görülen devalüasyonlar sonucu para değer kaybetmiş, buna karşılık olarak altın fiyatları da yükselmiştir. Bütün bunlara bir de iç isyanlar (M.Ali Paşa İsyanı gibi) da eklenince, malî bunalım kaçınılmaz olmuştur ve bu da fiyatların yükselmesine sebep olmuştur.

B. Hububat Fiyatlarının Altın Karşısındaki Durumu

Böylece hububat fiyatlarını inceledikten sonra, daha müşahhas sonuçlara varabilmek için, fiyatların altın ve daha sonra da ücretlerle mukayesesi gerekmektedir. Burada Bursa'da buğday fiyatlarını, örnek olarak ele aldığımız İstanbul Zer-i Mahbup altını ile mukayese etmeğe çalışacağız. Tedavülde pek çok altın cinsi bulunmakla beraber(27), halk arasında en fazla bulunan altın İstanbul Zer-i Mahbup altını olduğu için örnek olarak alınmıştır.

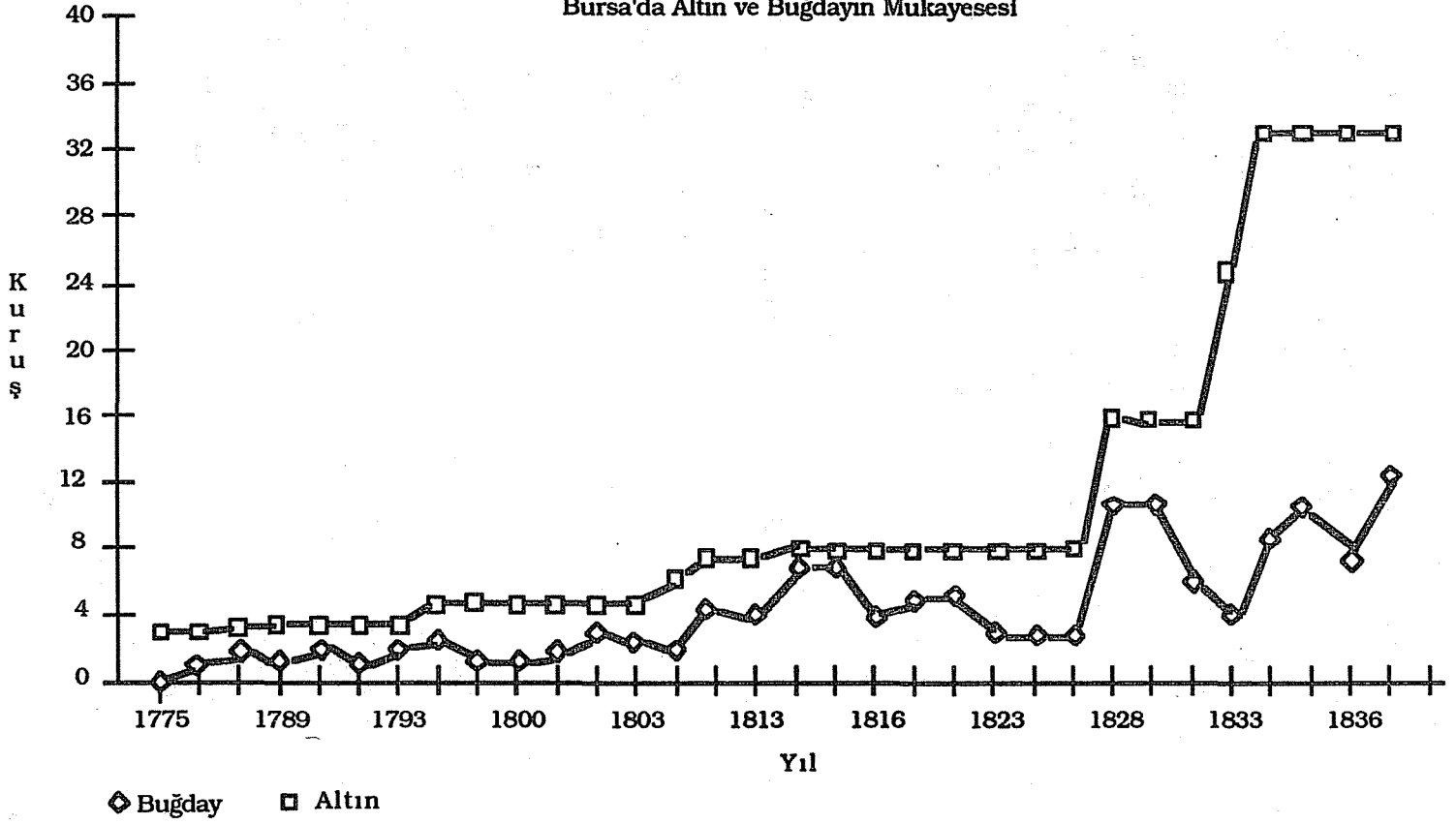
Aşağıdaki tablo ve grafiklerde, altının buğday ile mukayesesi yapılmıştır. Bir altınla alınabilen buğday miktarı ve altının buğdaya oranı verilmiştir (Bkz. Tablo VII ve Grafik V).

27) Bu dönemin parası ve diğer altın fiyatları için bkz. M. Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar*, Ankara, 1985

Tablo VII - Bursa'da Bir İstanbul Zer-i Mahbubu İle Alınabilen
Buğday Miktarı (Kile olarak)

Yıl	Altın fiyatı (Kış.)	Buğdayın kile fiyatı (Kış.)	Alınabilen Miktar (Kile)
1775	3	0,10	30
1785	3	0,9	3
1788	3,5	1,4	2,5
1789	3,5	1,3	2,6
1790	3,5	1,7	2,05
1792	3,5	1	3,5
1793	3,5	2	1,7
1794	5	2	2,5
1797	5	1,4	3,5
1800	5	1,5	3,3
1801	5	2,1	2,3
1802	5	3	1,6
1803	5	2,5	2
1809	6,5	2	3,2
1812	7,5	4,5	1,6
1813	7,5	4	1,8
1814	8	7	1,1
1815	8	7,5	1,06
1816	8	4	2
1817	8	5	1,6
1818	8	4,8	1,6
1823	8	3	2,6
1825	8	3	2,6
1828	15,5	11,2	1,3
1829	15,5	10,8	1,4
1832	15,5	5,8	2,6
1833	24,8	3,7	6,7
1834	33	8,1	4,07
1835	33	10	3,3
1836	33	7	4,7
1840	33	12,9	2,5

GRAFİK V
Bursa'da Altın ve Buğdayın Mukayesesi

1775'te bir altınla 30 kile buğday alınırken, 1785'te bu miktar 3 kileye düşmüştür. Bundan sonra da aşağı-yukarı bu seviye korunmuştur. Yani 1785'ten itibaren buğday altına göre değer kazanmıştır. Dikkat edilirse ikisi arasında bir paralellik vardır. Meselâ, 1788'de 3,5 kuruş olan altın ile 2,5 kile buğday alınırken, 1794'te altın 5 kuruş olduğu halde bu oran değişmemiştir. Zira buğday da 2 kuruş olmuştur. Hatta 1840'a gelindiğinde bu oranın gene değişmemesi ilginçtir. Bu tarihte 33 kuruş olan bir altın ile kilesi 12,9 kuruş olan buğdaydan gene 2,5 kile alınabilmektedir. Bazı sapmalar normal karşılanırsa, genel olarak buğdayın altına oranı 1/3'tür. Demek ki, değerler, kemiyet itibariyle büyümektedir. Gerçekte ise değişen birşey yoktur. Başka ifade ile altın-buğday bağıntısı dahilinde ele alındığında, fiyatlar artmamıştır. Ama fiyatlar başka değerlerle, örneğin işçi ücretleriyle karşılaştırıldığında aynı sonuca varmak mümkün değildir.

C. Hububat Fiyatlarının Ücretlerle Mukayesesi

Fiyatların halka nasıl yansıdığını gösteren en önemli unsur, şüphesiz ücretlerdir. Ücretlerle fiyatların mukayesesi fiyat tarihi açısından özel bir önemi haizdir.

Osmanlı iktisadında ücretler, kaynakları itibariyle çeşitlilik arzeder. Memurlar ve askeriler miriden, ehl-i mürtezika, bağlı bulunduğu vakıftan, fiilen çalışan usta ve işçiler de mahallî yönetimin belirlediği oranda işverenden ücretlerini alırlardı. Yalnız bu ücretleri, kaynakların düzenli ve sürekli olmayışı yüzünden seri olarak takip etmek imkânsızdır. Belgelerde ilgisi olduğu zaman -meselâ bir inşaatın muhasebesinde ve bazan da narh defterlerinde- geçmektedir?

Meselâ, 1773 Şubatında Sultan Orhan Camii tamiratında çalışan ustaların günlüğü 70 akçe (70 akçe = 23,33 para = 0,58 krş.), işçilerin ise 60 akçe (60 = 20 para = 0,50 krş.) olarak tespit edilmiştir (28). 1802 yılında Yıldırım Beyazid Vakfına ait Hanım tamiratında çalışan usta ve işçilerin gündelikleri 65'er paradan (65 para = 1,62 krş.) hesaplanmıştır(29). Mart 1827 tarihli başka bir tamir inşaatında çalışan ustaların günlüğü 160 para (4 krş.), işçilerin ise 80 para (2 krş.) olarak belirlenmiştir(30).

28) *Bursa Şer.Sic.* No: B/117, s. 62

29) *Bursa Şer.Sic.* No: B/258, s. 54

30) *Bursa Şer.Sic.* No: B/312, s. 126

1836 yılında Sandık Emininin aylığı 125, Ayanın da 1000 kuruş iken(31), 1827 yılında Sandık Emininin aylığı 250 kuruşa yükselirken, ayanın aylığı aynı kalmıştır(32).

Vakıflarda çalışanların ücretleri ise farklılıklar göstermektedir. Zira bu ücretler, aynı zamanda vakfın mal varlığına göre değişebilmekteydi. Üstelik vakıflarda çalışanların sadece bu ücretlerle geçinmek zorunda oldukları zannedilmemelidir. Onlara genellikle buğday, odun, elbise gibi aynı yardımlar da yapılmaktaydı.

Meselâ, 1787 yılında Cami-i Kebir (Ulu Cami) vakfının Ders-i amm, Şeyhü'l-Kurra ve Hafızın gündelikleri 21'er, Mütevellisinin de 20 kuruştur ki, bu ücretler çok yüksektir. Zira aynı tarihte, İstanbul Zer-i Mahbubu 3 kuruş olup, 21 kuruş da 7 altına eşittir. Gene 1787 tarihli Hoca Naib vakfının muhasebe defterinden, imamın günlük 24, mütevellinin 15, kâtibin 6, nâzırın da 3 kuruş aldıklarını görüyoruz.

O halde değerlendirmeye tabi tutacağımız ücretler usta, işçi, sandık emini ve ayanın günlük ücretleridir. Aşağıdaki tabloda, sözkonusu ücretlilerin birer gündelikleriyle alabildikleri bazı hububat cinslerinin miktarı verilmiştir. (Bkz. Tablo VIII).

31) *Bursa Şer.Sic.* No: B/325, s. 112

32) *Bursa Şer.Sic.* No: B/312, s. 17

33) *Bursa Şer.Sic.* No: B/235, s. 2

34) *Bursa Şer.Sic.* No: B/235, s. 6

Tablo VIII- Ücretlilerin Birer Gündelikleriyle Alabildikleri Hububat Miktarı (İstanbul Kilesi olarak)

Yıl	<u>Usta</u>		<u>İşçi</u>			<u>Sandık Emni</u>			<u>Ayan</u>			
	Günlük Ücreti	Buğday	Arpa	Günlük Ücreti	Buğday	Arpa	Günlük Ücreti	Buğday	Arpa	Günlük Ücreti	Buğday	Arpa
1775	0,58 Kr.	5,8	1,45	0,50 Kr.	5	1,25						
1802	1,61 "	0,54		1,62	0,54							
1816							4,1 Kr.	1,02	4,1	33,3 Kr.	8,33	15,15
1826							8,3 "	2,76	3,45	33,3 "	11,11	13,88
1827	4 "	0,35	0,97	2	0,17	0,48						

Tabloda dikkati çeken ilk nokta, fiyatların usta ve işçi aleyhine geliştiğidir. 1775'te bir gündeliğiyle yaklaşık olarak 6 kile buğday alabilen usta, 1827'de gündeliği 4 kuruşa yükselmesine rağmen ancak 0,35 kile buğday ve yaklaşık olarak 1 kile arpa ile yarım kileden fazla burçak alabilmekteydi. İşçi için de aynı gerileme söz konusudur.

Sandık Emni ve Âyanın durumunda tersine bir gelişme görülmektedir. 1816'da bir gündeliğiyle yaklaşık 1 kile buğday veya 4 kile arpa alabilen Sandık Emni, 1826'da maaşının % 100 oranında artışı ile günde 2,7 kile buğday veya 3,45 kile arpa alabilecek seviyeye gelmiştir.

Öyleyse fiyatlar bu açıdan değerlendirildiğinde gerçek anlamda artış vardır.

Sonuç

Osmanlı tarihinde önemli yere sahip olan Bursa'nın 1775-1840 döneminde hububat fiyatlarını incelemekle, en azından bu konuda bu döneme ait ilk bilgiler verilmiş oldu. Zira daha ziyade Bursa'nın 16 ve 17. yüzyıllarına ait araştırmaların yoğun olduğu bilinmektedir. Fakat incelediğimiz döneme ve hele fiyat hareketlerine ait önemli bir çalışma bulunmamaktadır.

İncelediğimiz dönemde, Bursa'da hububat fiyatlarının seyri, Anadolu genelindeki fiyat hareketlerinden pek farklı değildir. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da fiyatların genel olarak özellikle de 1826'dan itibaren hızla yükseldiği müşahade edilmiştir. Bunun sebebi başta paranın değer kaybı, dahili ve harici siyasi olaylar ve uygulanan geniş ıslahat programlarının getirdiği mali yük gibi sebeplerdir. Fakat asıl önemlisi, dünyada meydana gelen değişmelerdir. Bütün bu saydığımız sebepler kendiliğinden oluşmamıştır. Gerçekte dünyanın siyasi ve iktisadi konjüktürüyle yakından ilgilidir. Bu dönem, dünyada, siyasi, iktisadi ve sosyal alanda büyük değişikliklerin ve yapılanmaların olduğu, yeni fikirlerin yayıldığı bir dönemdir. Bu derecede hızlı gelişmelerin olduğu dünyada, iktisadi gelişmeler de o derecede hızlı oldu. Mesafeler kısaldı, ticaret hacmi arttı. Buna bağlı olarak yeni kurum ve kuruluşlar ortaya çıktı, yeni dünya görüşleri yayıldı. Devletlerin harcamaları da o nisbette arttı. Böyle bir ortamda para darlığı ve devalüasyonlar kaçınılmaz hale gelir. Türkiye'nin de kendisini bu oluşumlardan ve enflasyonist cereyanlardan tecrit etmesi mümkün olamazdı ve

olamadı. Aslında bu dönemde Türkiye'deki bütün gelişmeleri, bu açıdan değerlendirmek daha doğrudur.

Özelde Bursa'ya gelince, Anadolu'daki fiyat artışlarına paralel olarak, Bursa'da da hububat fiyatları yükselmiştir. 1830-1840 döneminin fiyat seyri, 1775-1830 dönemine göre daha yüksektir ki, bunun sebepleri yukarıda izah edilmiştir. Yapılan mukayeselerde, Bursa'da fiyatların, diğer Anadolu şehirlerine göre nispeten daha düşük olduğu gözlenmiştir. Bunun da Bursa'nın tabii coğrafyasıyla ilgisi vardır.